

Životné prostredie, občianska spoločnosť a architektúra

M. Kvasnicová: Environment, Public Society and Architecture. Život. Prostr., Vol. 43, No. 3, p. 164 – 170. 2009

Architecture as a part of urban and rural structures is an environmental component (dwelling as well as working environment) and positively and negatively influences the formation of material life of human beings. As a part of landscape components and urban settlements comprehended as ecosystems with characteristic parameters of stability has become the component of wider themes of ecology and sustainable development. Simultaneously architecture is a place where the public and private sphere overlaps. The public character of building art following the spatial organization from aesthetical viewpoint causes that architecture is a significant political phenomena. Urbanism dealing with the public space and composition of architecture among wider environmental connections remains always a problem of public and politics. Territorial planning documentation approved by the local self-government becomes an important political means of communal policy besides the strategy of long-term economical and building development of settlements. Public character of architecture and attention of laic public to it follow from the function and character of architectural project if it represents public interest and suitable architecture for inhabitants as well as the fact that it is supported by public means. The position of building constructions supported by private sector is rather different. Projectors, builders and investors are obliged to respect the public interest and legislative rules ensuring the welfare of society.

Architektúra – vec verejná

Architektúra ako súčasť urbánnych i rurálnych štruktúr tvorí súčasť životného (obytného aj pracovného) prostredia a pozitívne či negatívne ovplyvňuje utváranie materiálneho sveta človeka. Ako súčasť krajinných celkov a urbánnych sídel, vnímaných ako ekosystémy s charakteristickými parametrami stability, sa už dávnejšie stala súčasťou širších tém ekológie a udržateľného rozvoja.

Architektúra je zároveň miestom, kde sa intenzívne prelína sféra verejná a súkromná. Verejný charakter stavebného umenia, ktoré sleduje organizovanie priestoru z estetického hľadiska, robí z architektúry významné politikum. Architektúru opakovane využívali politici ako politický nástroj, resp. architekti politiku ako účinný nástroj presadzovania vlastných ideí. Urbanizmus, ktorý sa zaoberá verejným priestorom a začlenením architektúry do širších súvislostí s okolím, zostáva vždy verejnou a politickou záležitosťou. Územnopláno-

vacia dokumentácia schválená miestnou samosprávou sa okrem stratégie dlhodobiejšieho ekonomického a stavebného rozvoja sídla stáva zároveň dôležitým politickým nástrojom komunálnej politiky.

Verejný charakter samotnej architektúry a pozornosť laickej verejnosti voči nej vyplýva v prvom rade z funkcie a charakteru architektonického projektu, ak reprezentuje verejný záujem a prospešnú architektúru pre občanov a to, že je financovaný z verejných zdrojov. Iné je postavenie stavieb vyvolaných a financovaných súkromným sektorom. Projektanti, stavebníci a investori musia však rešpektovať verejný záujem a pravidlá, zabezpečujúce verejné blaho, ošetrené aj príslušnými zákonmi.

Architektúra ako objekt občianskych ekologických iniciatív

Architektúra je oblasťou, v ktorej sa zreteľne prejavujú dilemy a problémy doby. Ako vec verejná, ovplyv-

ňujúca životné prostredie, je predmetom záujmu laickej verejnosti a občanov. Paradoxom je, že architektúra je jedným z fenoménov, na ktorom sa od 70. rokov 20. storočia začala výraznejšie profilovať občianska spoločnosť na Slovensku prostredníctvom ochranárskych iniciatív na záchranu ľudovej architektúry (legendárna ZO č. 6 pri Slovenskom zväze ochrany prírody a krajiny – SZOPK) a viacerých architektonických pamiatok (mlynov v Kvačianskej doline, kaštieľ v Nevericiach, kláštora v Marianke, stanice bývalej Konskej železnice, Ondrejského cintorína v Bratislave, meštianskeho domu č. 207 v Banskej Štiavnici, areálu Kláštora v rámci Stromu života a pod.). Okrem ochrany prírody a krajiny bola to aj architektúra, ktorá pomáhala formovať podobu občianskej spoločnosti na Slovensku od druhej polovice 20. storočia. A to jednak v opozícii voči modernej a súčasnej architektúre (napr. výstavba na Vodnom vrchu v Bratislave), alebo pri záchrane historickej architektúry. Bolo príznačné pre danú dobu, že iniciatívou zdola, v prostredí ekologických občianskych ochranárskych aktivít sa prvýkrát objavilo syntetické environmentálne

chápanie architektúry ako integrálnej súčasti životného prostredia. Od polovice 70. rokov 20. storočia to bolo moderné ochranárstvo prírody a krajiny so svojim globálnym systémovým prístupom. Amatérske (v zmysle angažovanej odbornej nadištitucionálnosti) ochranárstvo veľmi rýchle, najmä v konkrétnej činnosti, rozpracovalo systémovú teóriu historických štruktúr krajiny (Huba a kol., 1988), v ktorej sa objavila logika vnútorných i historických vzťahov, najmä perspektívy nových významov pôvodných prvkov v nových podmienkach (Kresánek, 1988) vrátane architektonických.

Súčasťou ekologického občianskeho hnutia sa stala nielen aktivizácia proti vzniku novej architektúry, ale najmä aktívna pozitívna iniciatíva na záchranu a obnovu starých, neudržiavaných, resp. zánikom ohrozených historických stavebných štruktúr. Súčasná architektúra a téma architektonických pamiatok sa stala súčasťou dokumentu Bratislava/nahlas – správy o ekologickom stave Bratislavy konca 80. rokov 20. storočia (Budaj a kol., 1987). Čo nebolo vtedy a ani dnes samozrejmosťou, je interdisciplinárnosť a komplexnosť publikácie,

Obr. 1. Záchrana mlynov v Kvačianskej doline. Foto: M. Huba

Obr. 2. Schody do Letnej čítárne Červený rak: návrh na sprístupnenie Letnej čítárne v Michalskej priekope pomocou schodov priamo z mosta. Z projektu *Mestské zásahy*. R. Buzinkay, A. Ferencík, J. Viskupič, 2008.

v ktorej sa prepojili rôzne aspekty životného prostredia Bratislavy, vrátane architektonických. Podarilo sa tak vytvoriť plastický obraz o stave mesta. Nová, resp. súčasná architektúra i stavebné pamiatky ako súčasť kultúrneho dedičstva sa ocitli v kontexte širších environmentálnych vzťahov a problémov Bratislavy ako celku. Ukazuje sa, že aj súčasná pamiatková starostlivosť a ochrana historickej architektúry má šancu prežiť 21. storočie iba v takto širšie chápanom kontexte. (Kvasnicová, 2008). Dnes má pokračovateľov v občianskej iniciatíve *Bratislava otvorene*, ktorej cieľom je otvorene pomenovať problémy životného prostredia a rozvoja Bratislavy v radikálne iných spoločenských podmienkach.

Súčasná architektúra verzus verejnosť

V poslednej dobe architektúru ako vec verejnú oživila diskusia, vyvolaná veľkými investičnými projektmi v Bratislave i ďalších väčších mestách Slovenska, ktoré boli iniciované a financované v rozhodujúcej miere súkromným sektorom. Výstavba bez platných územných plánov, bez určených regulatívov, protiprávne búranie či prestavby architektonických pamiatok, likvidácia priemyselných areálov a objektov priemyselného dedičstva v Bratislave (Gumon, Kablo, Danubius a i.), zastavovanie a rušenie parkov a iných zelených plôch (parčík na Belopotockého a lesík na Krasovského ulici

v Bratislave, park na Štúrovom námestí v Žiline), chátranie kľúčových priestorov, čierne stavby bez stavebného povolenia, výstavba priemyselných parkov v dotyku historických jadier miest, či architektonických pamiatok (napríklad v blízkosti národnej kultúrnej pamiatky kaštieľa v Strážkach), ignorovanie požiadaviek na prirodzenú architektúru, rešpektujúcu požiadavky bežného človeka (chodca), ignorovanie cyklistu a pod., to všetko vyvolalo odpor laickej verejnosti a aktivizovalo vznik občianskych iniciatív na obranu architektúry (záchrana PKO v Bratislave, industriálne dedičstvo a i.), a zároveň proti nej (zamýšľaná výstavba na Podhradí, či výškovej budovy na Šancovej v Bratislave, výstavba Auparku v Žiline a i.).

Paradoxom zostáva, že verejnosť nedôveruje súčasnej architektúre. Veľká časť občianskych iniciatív, ktoré by chceli ovplyvňovať rozhodovanie v oblasti architektúry a plánovania miest, sa zameriava najmä proti prejavom modernej, resp. súčasnej architektúry. Na rozdiel od odborníkov, väčšiu prestíž u verejnosti si udržiava historická architektúra. V tejto súvislosti sa stáva aktuálnou otázka: Aká je skúsenosť verejnosti s architektúrou vznikajúcou v súčasnosti? Aké deficity vykazuje moderná, resp. súčasná architektúra, keď vyvoláva taký odpor laickej verejnosti? Viacerí renomovaní autori z radov filozofov a sociológov, neskôr aj kritikov a historikov architektúry a samotných architektov, sformulovali kritiku

modernej architektúry. Koniec koncov v 70. a 80. rokoch aj postmoderná kritika modernej architektúry bola reakciou na vyprázdnenosť, sterilitu a v niektorých prípadoch až neľudskosť architektúry, ktorej pôvodnými ambíciami v prvej polovici 20. storočia bolo architektonickými prostriedkami zabezpečiť oslobodenie a šťastnú budúcnosť človeka.

Fínsky architekt Juhani Pallasmaa usudzuje, že súčasná architektúra zlyháva v základnej úlohe: „sprostredkúvať medzi svetom a nami samými a poskytovať horizont porozumenia našej existenciálnej situácii. Namiesto toho v honbe za estetickou originalitou a sústreďujúc sa na vlastné výrazové prostriedky než na reprezentáciu zdieľaného ľudského sveta ponúka iba chvíľkový tovar na trhovisku obrazov. Posadnutá originalitou stráca kontakt s žitou skutočnosťou a autentickým životom. Akoby sa architektúra odvracala od spoločenskej reality a vzťahovala sama k sebe a iba sama v sebe hľadala motiváciu. Absentuje zmysel pre pravdu, morálku, chýba jej vízia spoločnosti, angažovanosť, zmysel pre organizáciu, usporiadanosť a poriadok. Prečo sú schopnosť vcítenia a sociálne svedomie nahradzované narcizmom a nestriedanosťou?“ (Pallasmaa, 2005). Podľa Kriera je dnes otrasená tradičná vierohodnosť a prestíž architekta a pre verejnosť je hrozbou už samotné objavenie či existencia nového staveniska (Krier, 2001).

Hľadanie východiska

Východisko zo slepej uličky, do ktorej architektúru dovedli dogmaticky uplatňované doktríny modernizmu (Michl, 2003), hľadajú v súčasnosti protagonisti ekologickej, udržateľnej architektúry, architekti i teoretici zdôrazňujúci etickú stránku architektúry, stavajúci pri navrhovaní na prirodzenosti a normálnosti (Suske, 2008), na hypotéze urbánnej slušnosti, ktorá presadzuje do organizmu mesta novú kvalitu identifikácie človeka s urbanistickým priestorom a motivácie obyvateľov a životom mesta (Zervan, Špaček, 2001), na biokompatibilnej architektúre a architektúre priateľskej k prostrediu (Pifko, 2008).

Obr. 3. Výstavba na Pribinovej ulici v Bratislave. Foto: T. Hrnčiarová

Sympatickým pokusom vylepšiť obraz architekta v očiach verejnosti bol dostatočne medializovaný projekt Mestské zásahy I a II. Deklarovanou snahou iniciátorov projektu architektov Olivera Sádovského a Matúša Valla bolo *zvrátiť verejnú mienku a obraz architekta posledných dní ako človeka, čo stavia bez morálnych otázok zlé stavby a mení dlhodobo obraz mesta kvôli krátkodobému profitu*. Na výstave v SNG a prostredníctvom publikácie a webovej stránky architekti ponúkli vtipné a jednoduché zásahy v hustej sieti patologických miest rozhádzaných v užšom a širšom centre hlavného mesta SR Bratislavy. Na jeho tvári sa podpísali dôsledky urbanistického funkcionalizmu socialistickej minulosti a súčasná spoločenská transformácia, charakteristická živelnosťou, nie nepodobnou tzv. *Gründerzeit* – zakladateľskému obdobiu raného kapitalizmu. Finančná slabosť a koncepcná nepripravenosť štátnych i komunálnych autorít, neschopných usmerniť individuálne podnikateľské záujmy dravých a ekonomicky silných investorov potrebám verejného záujmu a zdisciplinovať ich v prospech verejného blaha, situáciu ešte komplikuje a generuje ďalšie jazvy a zranenia na tvári hlavného mesta. Koláž nápadov liečila hlavne zranenia z perspektívy chodca. Projekty pre verejný priestor poukázali s alarmujúcou jednoznačnosťou na fakt, že urbanistické a architektonické navrhovanie ignoruje prirodzené vnímanie prostredia (vrátane architektúry) z pohľadu a v mierke človeka pohybujúceho sa na vlastných nohách (Kvasnicová, 2008).

Horúce problémy súčasnej architektúry a ambivalentný, často skôr konfliktný vzťah medzi súčasnou architektúrou a verejnosťou musia v prvom rade riešiť architekti – dizajnéri životného prostredia. Neuzatvárajú sa pritom vo veži svojej odbornosti a kreativity, ale počúvať hlas verejnosti. Ako podnet na reflexiu, prejavenie empatie na prirodzené túžby a potreby človeka, pretože *dnes nepotrebujeme architektúru, ktorá sleduje servilitu alebo bombastickosť, efekty či poklonkovanie. Potrebujeme architektúru vcítienia a pokory* (Pallasmaa, 2005). Hovorí sa, že „vox populi, vox dei“. Nie je v podráždených reakciách verejnosti skryté aj povestné zrnko pravdy?

Literatúra

- Budaj, J. a kol.: Bratislava/nahlas. Bratislava : SZOPK, 1087, 64 s.
Huba, M. a kol.: Historické štruktúry krajiny. Bratislava : SZOPK, 1988, 62 s.
Kresánek, P.: K diskusii o historickom vedomí verejnosti. Slovenské pohľady, 1988.

- Krier, L.: Architektura. Volba nebo osud. Praha : Academia, 2001, s. 19.
Kvasnicová, M.: Odborno-občiansky étos Bratislavy/nahlas ako výzva. In: M. Huba, V. Ira, P. Šuška (eds.): Bratislava/nahlas – ako výzva. Zborník z odborného seminára k 20.výročíu publikácie, 2008, s. 39.
Kvasnicová, M.: Dve výstavy v jednom. (Human Landscapes, Mestské zásahy). Architektúra, 2008, č. 3.
Michl, J.: Dvě doktríny modernizmu. In: Tak prý nám forma sleduje funkci. Praha : VŠUP, 2003, s. 37 – 84.
Pallasmaa, J.: Šest témat pro příští milenium. In: Kratochvíl, P. (ed.): O smyslu a interpretaci architektury. Praha : VŠUP, 2005, s. 17 – 18.
Pifko, H.: Zelená architektúra: desatoro. In: ASB, 3. 12. 2008.
Suske, P.: Ekologická architektura ve stínu moderny. Brno : ERA, 2008, s. 9.
Zervan, M., Špaček, R.: Hypotéza urbánnej slušnosti. Život. Prostr., 2001, č. 4, s. 173.

PhDr. Magdaléna Kvasnicová, PhD., Fakulta architektúry STU v Bratislave, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava, magdalena.kvasnicova@stuba.sk

Obr. 4. Výstavba na Kolibe v Bratislave. Foto: T. Hrnčiarová

